

دانشگاه اصفهان
دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی
گروه علوم تربیتی

پایان‌نامه‌ی کارشناسی‌ارشد رشته‌ی برنامه‌ریزی آموزشی

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره راهنمایی بر اساس فرهنگ شهادت

استاد راهنما
دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی

استاد مشاور
دکتر محمد نجفی

پژوهشگر
مجتبی یزدانی

آبان‌ماه ۱۳۸۹

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه متعلق
به دانشگاه اصفهان است.

دانشگاه اصفهان

دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی

گروه علوم تربیتی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی آموزشی آقای مجتبی یزدانی

تحت عنوان

تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره راهنمایی بر اساس فرهنگ شهادت

در تاریخ ۱۳۸۹/۸/۱۰ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه

دکتر حسنعلی بختیار نصرآبادی

با مرتبه علمی دانشیار

امضاء

۲- استاد مشاور پایان نامه

دکتر محمد نجفی

با مرتبه علمی استادیار

امضاء

۳- استاد داور داخل گروه

دکتر سیدعلی سیادت

با مرتبه علمی دانشیار

امضاء

۴- استاد داور خارج از گروه

دکتر مهرداد کلانتری

با مرتبه علمی دانشیار

امضاء

امضای مدیر گروه

عد و

پاس یان گاه ق حلق، های از یان عم وش را ن نا و در با ق و علا
ه سری از ه دیا بام. رن و یه از ما ی اساید اما، آن ول دوران ل اخار شادی آن را
دا ام، و ان راه بار و دی ارز ندشان اورد عف و نا ارداور ل و پاس رادارم.
ن از را ما ی و سارت اساید اقدر، ناب آ می دمر آ بادی و ناب آ می دمر فی روارا،
را ما ی و شاوره ان پایان را ل و دروبا، صدرو اتادا، ل تا و دباری و بارو می و
ارشادات تا و دوز. مرن آن را ام و دراز م ق و ق و و و نام.
پایان از دو تن م ناب آ می دمر کلاری و ناب آ می دمر یادت و ما ی سالی و رون ان
ایاری و ده ار ما نام و ایدوارم واره و ده ن و غات ان شال حاشان بار.

قدم:

رروما بام:

ووا وادوزم

چکیده

هدف پژوهش حاضر تحلیل محتوای کتاب‌های درسی سه پایه دوره راهنمایی (اول، دوم و سوم) در تأمین ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت بود. روش پژوهش حاضر توصیفی از نوع تحلیل محتوا و به صورت کیفی که ۹ کتاب درسی تعلیمات اجتماعی، فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی، و فارسی سه پایه دوره راهنمایی بوسیله چک‌لیست محقق ساخته مؤلفه‌های فرهنگ شهادت مورد تحلیل محتوا قرار گرفت. اطلاعات حاصله بوسیله شاخص آماری فراوانی، و جهت مقایسه میزان فراوانی کتاب‌ها در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت از روش آمار غیرپارامتریک خی دو مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد: در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی، فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی، و فارسی سه پایه دوره راهنمایی در مجموع ۱۴۶ مرتبه به مؤلفه‌های فرهنگ شهادت در بعد نگرش شناختی توجه شد. به علاوه از این تعداد، ۲۶ مورد همراه با ملاحظات بعد نگرش عاطفی (ارائه فعال محتوی) و تعداد ۱۰ مورد از آن‌ها علاوه بر رعایت ملاحظات بعد نگرش شناختی و عاطفی، همراه با خلق فرصت‌های عملی و اجتماعی (ملاحظات بعد نگرش رفتاری) بود. مقدار خی دو مشاهده شده تفاوت معنی‌داری را در خصوص مقایسه میزان توجه به مؤلفه‌های فرهنگ شهادت در سه بعد نگرش شناختی، عاطفی و رفتاری در کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی، فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی، و فارسی سه پایه دوره راهنمایی نشان داد.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوا، کتاب درسی، دوره راهنمایی، نگرش، فرهنگ شهادت.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول کلیات پژوهش

۱-۱	مقدمه	۱
۲-۱	بیان مسئله	۲
۳-۱	اهمیت و ضرورت پژوهش	۵
۴-۱	اهداف تحقیق	۸
۴-۱-۱	هدف کلی	۸
۴-۱-۲	اهداف جزئی	۸
۵-۱	سوالهای تحقیق	۸
۵-۱-۱	سؤال کلی	۸
۵-۱-۲	سؤالات جزئی	۹
۶-۱	تعریف اصطلاحات و مفاهیم	۹
۶-۱-۱	تعاریف نظری	۹
۶-۱-۱-۱	شهادت	۹
۶-۱-۱-۲	فرهنگ	۹
۶-۱-۱-۳	تحلیل محتوا	۹
۶-۱-۱-۴	نگرش	۱۰
۶-۱-۱-۵	نگرش شناختی	۱۰
۶-۱-۱-۶	نگرش عاطفی	۱۰
۶-۱-۱-۷	نگرش روانی - حرکتی	۱۰
۶-۱-۱-۸	دوره راهنمایی	۱۰
۶-۱-۱-۹	کتابهای درسی	۱۰
۶-۱-۲	تعریف عملیاتی	۱۱
۷-۱	فرهنگ شهادت	۱۱
۸-۱	تحلیل محتوا	۱۱
۹-۱	تحلیل محتوای کتابها براساس فرهنگ شهادت	۱۱

فصل دوم پیشینه‌ی پژوهش

۱-۲	مقدمه	۱۲
۲-۲	قسمت اول: فرهنگ شهادت	۱۳
۱-۲-۲	مفهوم شهادت	۱۳
۲-۲-۲	منابع فرهنگ شهادت	۱۵
۱-۲-۲-۲	وصیت نامه شهدا	۱۵
۲-۲-۲-۲	بازگویی خاطرات رزمندگان	۱۵
۳-۲-۲-۲	خانواده شهداء	۱۵
۴-۲-۲-۲	خاطرات دوستان و هم‌زمان شهداء	۱۶
۵-۲-۲-۲	مستندات صوتی و تصویری:	۱۶
۶-۲-۲-۲	فیلمهای داستانی و سینمایی	۱۶
۷-۲-۲-۲	کتابهای داستانی	۱۶
۸-۲-۲-۲	شهدا و ادبیات هنری	۱۶
۹-۲-۲-۲	نقاشی	۱۷
۱۰-۲-۲-۲	کتاب	۱۷
۱۱-۲-۲-۲	مقالات تحلیلی و تحقیقی	۱۷
۱۲-۲-۲-۲	تعالیم و سخنان بزرگان	۱۷
۱۳-۲-۲-۲	کتب درسی	۱۷
۱۴-۲-۲-۲	سرودها و آهنگها (موسیقی)	۱۸
۱۵-۲-۲-۲	مسابقات و جشنواره‌های فرهنگی	۱۸
۱۶-۲-۲-۲	عکس و عکاسی	۱۸
۱۷-۲-۲-۲	نمایشگاه‌ها و بازسازی صحنه‌ها	۱۸
۱۸-۲-۲-۲	بازدیدهای دوره‌ای	۱۹
۱۹-۲-۲-۲	مدارس و آموزش و پرورش	۱۹
۲۰-۲-۲-۲	خانواده‌ها	۱۹
۲۱-۲-۲-۲	دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی	۲۰
۲۲-۲-۲-۲	الگوهای جامعه	۲۰
۲۳-۲-۲-۲	رهبران و مسؤولان جامعه و گروه‌های مختلف	۲۰

۲۰	۲۴-۲-۲ همایش‌ها و یادواره‌ها
۲۰	۲۵-۲-۲ قوانین و مقررات
۲۱	۲۶-۲-۲ مبانی فقهی و اعتقادی
۲۱	۲۷-۲-۲ سایر منابع
۲۱	۳-۲-۲ شهادت از دیدگاه نهج البلاغه
۲۲	۴-۲-۲ شهادت از دیدگاه فقها
۲۳	۵-۲-۲ شهادت از دیدگاه انسان‌شناسی
۲۴	۶-۲-۲ شهادت از دیدگاه عرفان
۲۶	۷-۲-۲ شهادت از دیدگاه جامعه‌شناسی
۲۷	۸-۲-۲ فرهنگ ایثار و شهادت و جامعه‌شناسی (نگاهی متناقض اما راهبردی)
۲۹	۹-۲-۲ تعریف فرهنگ ایثار و شهادت
۳۰	۱۰-۲-۲ چرا جهاد و ایثار و شهادت
۳۲	۱۱-۲-۲ عقلانیت ابزاری و عقلانیت ایثاری
۳۴	۱-۱۱-۲-۲ اهداف این جهانی
۳۵	۲-۱۱-۲-۲ اهداف آن جهانی
۳۵	۱۲-۲-۲ مبانی جامعه‌شناسی فرهنگ ایثار و شهادت
۳۶	۱-۱۲-۲-۲ ایجاد عدالت ایدئولوژیک
۳۷	۲-۱۲-۲-۲ عدالت اجتماعی
۳۷	۳-۱۲-۲-۲ توجه به حقوق انسان
۳۸	۴-۱۲-۲-۲ نگاه حزبی در اسلام
۳۹	۵-۱۲-۲-۲ مهرورزی و محبت به دیگر انسان‌ها
۴۰	۱۳-۲-۲ جهاد و شهادت مقوله‌ای گرد گرفته اما در حال بیداری
۴۰	۱۴-۲-۲ شاخص‌های فرهنگ شهادت طلبی
۴۱	۱۵-۲-۲ مصادیق فرهنگ شهادت
۴۱	۱-۱۵-۲-۲ توجه به خداوند
۴۱	۲-۱۵-۲-۲ اطاعت از ولایت
۴۲	۳-۱۵-۲-۲ تلاش و سازندگی
۴۲	۴-۱۵-۲-۲ مقاومت و ایستادگی

۴۲ گذشت و ایثار ۵-۱۵-۲-۲
۴۲ عدم پذیرش ظلم ۶-۱۵-۲-۲
۴۲ خدمت به مردم ۷-۱۵-۲-۲
۴۳ نماز و عبادت ۸-۱۵-۲-۲
۴۳ دقت در شناسایی دشمنان ۹-۱۵-۲-۲
۴۳ نظم و انضباط ۱۰-۱۵-۲-۲
۴۳ علم و دانش ۱۱-۱۵-۲-۲
۴۴ عدالت و انصاف ۱۲-۱۵-۲-۲
۴۴ تقوی و پرهیزگاری ۱۳-۱۵-۲-۲
۴۴ همکاری و تعاون ۱۴-۱۵-۲-۲
۴۴ قناعت و صبر ۱۵-۱۵-۲-۲
۴۴ توکل به خداوند ۱۶-۱۵-۲-۲
۴۵ احترام و نکوداشت مردم ۱۷-۱۵-۲-۲
۴۵ غنی سازی فرهنگی ۱۸-۱۵-۲-۲
۴۵ زمینه‌های فرهنگی واجتماعی آسیب شناسی فرهنگ شهادت ۱۶-۲-۲
۴۶ زمینه‌های سیاسی آسیب شناسی فرهنگ شهادت ۱۷-۲-۲
۴۶ زمینه‌های اقتصادی آسیب شناسی فرهنگ شهادت ۱۸-۲-۲
۴۷ عوامل مانع ترویج فرهنگ شهادت ۱۹-۲-۲
۴۷ زمینه‌های فرهنگی مانع بر ترویج فرهنگ شهادت ۱-۱۹-۲-۲
۴۷ زمینه‌های اقتصادی مانع بر ترویج فرهنگ ایثار و شهادت ۲-۱۹-۲-۲
۴۸ زمینه‌های سیاسی مانع بر ترویج فرهنگ شهادت ۳-۱۹-۲-۲
۴۸ زمینه‌های بین المللی مانع بر ترویج فرهنگ شهادت ۴-۱۹-۲-۲
۴۹ ویژگی‌ها و خصوصیات یک مروج حوزه شهادت ۲۰-۲-۲
۴۹ شیوه‌های نامناسب ترویج فرهنگ شهادت ۲۱-۲-۲
۵۰ پدیدار شناسی دفاع مقدس ۲۲-۲-۲
۵۱ دفاع مقدس، پدیده‌ای متمایز ۲۳-۲-۲
۵۳ قسمت دوم: برنامه‌ریزی درسی و محتوای درسی ۳-۲
۵۳ مقدمه ۱-۳-۲

۵۳	۲-۳-۲ تعریف و مفهوم تحلیل محتوای کتاب درسی
۵۵	۳-۳-۲ کاربردهای تحلیل محتوای کتاب درسی
۵۵	۲-۳-۳-۱ کاربرد توصیفی
۵۶	۲-۳-۳-۲ کاربرد تحلیلی
۵۷	۲-۳-۳-۳ کاربرد توسعه‌ای
۵۸	۲-۳-۴ ملاکهای انتخاب محتوا
۵۸	۲-۳-۴-۱ تناسب با عوامل و ارزشهای اجتماعی
۵۸	۲-۳-۴-۲ تناسب با ویژگی‌ها و نیازهای یادگیرندگان
۵۹	۲-۳-۴-۳ تناسب با قانون مندیهای برنامه درسی
۵۹	۲-۳-۵ معیارهای انتخاب محتوا
۵۹	۲-۳-۵-۱ اهمیت
۵۹	۲-۳-۵-۲ اعتبار
۵۹	۲-۳-۵-۳ علاقه
۵۹	۲-۳-۵-۴ سودمندی
۶۰	۲-۳-۵-۵ قابلیت یادگیری
۶۰	۲-۳-۵-۶ انعطاف پذیر
۶۰	۲-۳-۶ دیدگاه‌های اساسی در انتخاب محتوا
۶۰	۲-۳-۶-۱ دیدگاه سنتی
۶۰	۲-۳-۶-۲ دیدگاه پویا (محتوا در خدمت تغییر و تحول)
۶۱	۲-۳-۶-۳ دیدگاه سازنده (محتوای برای تغییر)
۶۱	۲-۳-۷ تعریف و مفهوم کتاب درسی
۶۳	۲-۳-۸ نقش و کارکرد کتاب‌های درسی
۶۴	۲-۳-۸-۱ تقویت و تحکیم وحدت ملی
۶۴	۲-۳-۸-۲ ایجاد و هماهنگی و انسجام
۶۴	۲-۳-۸-۳ مرجع علمی معتبر
۶۴	۲-۳-۸-۴ ارزشیابی آموزشی
۶۵	۲-۳-۸-۵ سنجش و اندازه‌گیری پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان
۶۵	۲-۳-۸-۶ هدایت فرآیند تدریس

عنوان	صفحه
۷-۸-۳-۲ تأثیر یادگیری	۶۵
۹-۳-۲ محتوا و ساختار کتاب درسی	۶۶
۱-۹-۳-۲ بخش مقدماتی یا پیش از متن	۶۶
۲-۹-۳-۲ بخش میانی یا متن	۶۷
۳-۹-۳-۲ بخش پایانی کتاب درسی	۶۸
۴-۲ قسمت سوم: مروری بر تحقیقات انجام شده	۷۰
۱-۴-۲ تحقیقات داخلی	۷۰
۲-۴-۲ تحقیقات خارجی	۷۷
۵-۲ نتیجه‌گیری و جمع‌بندی فصل دوم	۷۷
فصل سوم روش پژوهش	
۱-۳ مقدمه	۷۸
۲-۳ روش پژوهش	۷۹
۳-۳ جامعه، نمونه‌آماري و روش نمونه‌گیری	۷۹
۱-۳-۳ جامعه آماری	۷۹
۲-۳-۳ نمونه آماری	۷۹
۳-۳-۳ روش نمونه‌گیری	۷۹
۴-۳ ابزار اندازه‌گیری و پایایی و روایی ابزار	۷۹
۵-۳ نحوه اجرای ابزار اندازه‌گیری	۸۰
۶-۳ روشهای تحلیل اطلاعات	۸۰
فصل چهارم تجزیه و تحلیل اطلاعات	
۱-۴ مقدمه	۸۲
۲-۴ یافته‌های استنباطی پژوهش	۸۳
۱-۲-۴ سوال کلی پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتابهای درسی سه پایه دوره راهنمایی (اول، دوم و سوم) توجه شده است؟	۸۳
۲-۲-۴ سوال اول پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی توجه شده است؟	۸۴
۳-۲-۴ سوال دوم پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتابهای درسی فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره راهنمایی توجه شده است؟	۸۷

عنوان

صفحه

۴-۲-۴ سوال سوم پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتاب‌های درسی فارسی دوره راهنمایی توجه شده است؟..... ۹۱

فصل پنجم بحث و نتیجه‌گیری

۱-۵ مقدمه..... ۹۵

۲-۵ سوال کلی پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی توجه شده است؟..... ۹۵

۳-۵ سوال اول پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتاب‌های درس تعلیمات اجتماعی دوره راهنمایی توجه شده است؟..... ۹۶

۴-۵ سوال دوم پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتاب‌های درس فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی دوره راهنمایی توجه شده است؟..... ۹۸

۵-۵ سوال سوم پژوهش: به چه میزان به ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت در کتاب‌های فارسی دوره راهنمایی توجه شده است؟..... ۱۰۰

۶-۵ پیشنهاد‌های کاربردی..... ۱۰۱

۷-۵ پیشنهاد‌های پژوهش..... ۱۰۲

۸-۵ محدودیت‌های پژوهش..... ۱۰۲

منابع و مأخذ..... ۱۰۴

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
جدول (۱-۴): نتایج تحلیل محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی، فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی، و فارسی سه پایه دوره راهنمایی بر اساس ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت.....	۸۳
جدول (۲-۴): نتایج خی دو مقایسه فراوانی‌های حاصل از تحلیل محتوای کتاب‌های درسی تعلیمات اجتماعی، فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی، و فارسی سه پایه دوره راهنمایی بر اساس ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت.....	۸۳
جدول (۳-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی پایه اول راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۸۴
جدول (۴-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی پایه دوم راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۸۵
جدول (۵-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب تعلیمات اجتماعی پایه سوم راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۸۶
جدول (۶-۴): نتایج تحلیل محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی سه پایه دوره راهنمایی بر اساس ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت.....	۸۷
جدول (۷-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی پایه اول راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۸۷
جدول (۸-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی پایه دوم راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۸۸
جدول (۹-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی پایه سوم راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۸۹
جدول (۱۰-۴): نتایج تحلیل محتوای کتابهای درسی فرهنگ اسلامی و تعلیمات دینی سه پایه دوره راهنمایی بر اساس ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت.....	۹۰
جدول (۱۱-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب فارسی پایه اول راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۹۱
جدول (۱۲-۴): نتایج تحلیل محتوای کتاب فارسی پایه دوم راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۹۲

عنوان

صفحه

جدول (۴-۱۳): نتایج تحلیل محتوای کتاب فارسی پایه سوم راهنمایی در خصوص توجه به ابعاد سه‌گانه نگرش فرهنگ شهادت.....	۹۳
جدول (۴-۱۴): نتایج تحلیل محتوای کتابهای درسی فارسی سه پایه دوره راهنمایی بر اساس ابعاد سه‌گانه نگرش (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت.....	۹۴

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱ مقدمه

شهادت آمیزه‌ای از عشق و معرفت و حکمتی عمیق، راهی میان بر برای صعود به قله معراج بشری و بلکه خود یک فرهنگ است و شهید از این راه مستقیم به حیات جاودانه می‌پیوندد و از دنیای تعلقات راهی به رهایی و عرصه لایتناهی حیات عندالرب می‌گشاید.

از دلالت معنایی تجربه و مفهوم شهادت آشکار می‌شود که این تجربه، فعالیت هوشیارانه است که فرد در آن عالمانه حضور داشته و علاوه بر این عملی ارادی و مختارانه است. بنابراین به اجمال میتوان گفت که شهادت، تجربه‌ای است که وابسته به چهار فعالیت؛ هشیاری، اراده، آرمان‌گرایی و پس زدن غرایز است با توجه به این چهار مؤلفه میتوان شهادت را بر مبنای تئوری‌های روانشناختی استعلایی‌ترین تجربه بشری قلمداد کرد (حسینی، ۱۳۸۴).

هشت سال دفاع مقدس جزئی از تاریخ ایران است و از وظایف هر ملتی پاسداری از تاریخ خود و توضیح و تشریح حماسه آفرینی‌های ملت خود می‌باشد. اشاعه این موضوع به ویژه نوع ادبی آن در کتابهای درسی امری لازم است زیرا هم عامل انتقال این میراث و هم زمینه‌ساز خلق آثاری خواهد بود که انتظار می‌رود در آینده به دست کسانی که این سال‌ها را ندیده یا حتی هنوز متولد نشده‌اند بوجود آیند.

شهادت اوج تعالی انسان است. شهادت بیش از آنکه یک قدم و یک گام تلقی شود، یک جنبش است؛ جنبشی که با خود بارقه‌های روشن ایستادگی و مقاومت را به ارمغان می‌آورد. مسلم است که روحیه‌ی شهادت‌طلبی و ایثار جز در عرصه‌ی دین و مذهب ظهور نخواهد داشت. چنان که فروید، روانشناس مشهور می‌گوید: مذهب نیروی عظیمی است که قویترین احساسات بشر را در اختیار دارد (انوری، ۱۳۸۱). و بی‌شک یکی از این نوع احساسات بشری که از عمق وجدان آدمی ریشه می‌گیرد، روحیه‌ی شهادت‌طلبی و ایثار است. نقش تربیتی شهادت‌طلبی و ایثار در نظام آموزشی کشور آن گونه که باید و شاید، مورد توجه قرار نگرفته است. ما عملاً نتایج ترویج این فرهنگ انسان‌ساز را در میان قشری که از آن به عنوان آینده‌سازان جامعه نام برده می‌شوند، بندرت می‌یابیم. شاید برای ترویج سازنده و عملی این فرهنگ غنی، خود را در برابر توده‌ای از هجمه تبلیغات سوء، تن‌ها یافته‌ایم، و یا شاید احساس کرده‌ایم که در برابر جذابیتی که عموماً مسائل دنیوی برای آدمی دارد، این فرهنگ نتواند مقاومت کند و جذابیت بیافریند.

بر همین اساس یکی از مواردی که در نظام آموزشی کشور باید به آن توجه خاصی به عمل آید، فرهنگ شهادت، ایثار و جهاد می‌باشد. مفاهیم مذکور جزء ارزشهای والای جامعه اسلامی می‌باشد که تمامی نهادها و دستگاههای دولتی و غیردولتی در ترویج آن باید تلاش گسترده‌ای داشته باشند و این یکی از ضروریات حرکت‌های جامعه اسلامی باشد (انوری، ۱۳۸۱).

برای انتقال این مفاهیم به نسل جدید، نظام آموزش و پرورش نقش مهم و حساسی ایفا می‌کند، زیرا دانش‌آموزان بیشتر عمر خود را در مراکز مدارس سپری می‌کنند. در این میان محتوای کتاب‌هاها به علت ارتباط مستقیم با دانش‌آموزان می‌تواند در ترویج فرهنگ شهادت، ایثار و جهاد، وسیله‌ای مناسب باشد. پژوهش حاضر نیز به تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره راهنمایی بر اساس فرهنگ شهادت پرداخته است.

۱-۲ بیان مسئله

شهادت، شهید و ایثارگر، واژگانی درخشان در قاموس فرهنگ اسلامی و تضمینی برای پویایی و حیات مکتب عزت بخش و ارزش آفرین اسلام‌اند، انقلاب اسلامی ایران که زاده و حیات یافته از تحقق و تجسم عینی این واژه هاست. برای بقاء و دوام خود، به زیستن در فضای شهادت و عشق بازی در عالم نیازمند است، به طوری که ایجاد چنین فضایی علاوه بر جلب نظر و عنایت خداوند متعال نظر به بسیج یکپارچه‌ی جامعه دارد. در این راستا برای این که تاریخ از حرکت انقلاب اسلامی بخوبی یاد کند، همواره می‌باید وارثان و صاحبان حقیقی آن یعنی شهدا و خانواده‌های ایثارگران و ارزش‌های ایشان پاس داشته شود. (انوری، ۱۳۸۱) در تعریف شهادت می‌گوید،

”شهادت یعنی کشته شدن در راه خدا آن که به شهادت دست یافته و در راه خدا کشته شده است. در واقع شهادت مرگ آگاهانه در راه هدف مقدس و عملی آگاهانه و اختیاری است” (ص ۴۶۲).

انقلاب و نظام اسلامی ایران تجربه‌ای گران از ایثار، جانبازی، عشق و دلدادگی دارد و نباید ارزشهای طبیعی و غنی آن کم رنگ یا بی رنگ شود، بلکه باید با بهادادن به این اندوخته‌ها و غنا بخشیدن به فرهنگ شهادت با سوق ظرفیت‌ها و امکانات لازم، زمینه‌هایی را فراهم ساخت تا هر مسلمانی به ویژه ایرانی به بوی آن معطر شود.

در طول تاریخ و نزد همه‌ی اقوام و ملل، واژه‌های جهاد، ایثار و شهادت از مقام رفیعی برخوردار بوده است و هر گاه کسی با مجاهدت خویش و با نیت رضایت پروردگار و خدمت به انسان، جان خویش را از دست داده، به مقام شهادت دست یافته‌اند بنابراین شهادت و ایثار قبل از این که پدیده دینی باشد، امری انسانی است یعنی متعلق به فطرت عدالت خواه و حق طلب انسان و جامعه‌ی بشری است. مطالعه زندگی مردان بزرگ و شخصیت‌های وزین جهان، درسهایی می‌آموزد که در نشیب و فرازهای زندگی، بهترین راهنمای او به شمار می‌آید با خواندن سرگذشت بزرگان، ایثارگران و قهرمانان نکات ارزشمندی را آموخته و برای مقابله با مشکلات زندگی آماده می‌گردد. تعلیم و تبلیغ زندگی مردان الهی و شخصیت‌های برجسته روح فضیلت، پاکی، ایمان، فداکاری و پیروی از حق را در جامعه تقویت می‌کند. خمیرمایه و عصاره‌ی فرهنگ ایثار و شهادت، از خود گذشتگی و اخلاص و آزادمنشی هدفمند است هر گاه ایثار و جهاد سر لوحه‌ی رفتار قرار گیرد، ایجاد روابط تلخ و خصومت آمیز، ناممکن خواهد بود. توسعه یک فرهنگ در میان یک جامعه فعالیت تدریجی و زمان بر است بنابراین، بر مسئولان فرهنگی جامعه است که از شیوه‌های متنوع و کارآمد ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بهره ببرند (انوری، ۱۳۸۱).

یکی از راههای ترویج فرهنگ شهادت، بهره‌گیری از محتوای کتابهای درسی است. به عبارت دیگر، مسئولین برنامه‌ریزی درسی می‌توانند با اتخاذ محتوای ترویج فرهنگ شهادت یاری‌رسان باشد و به ترویج این فرهنگ غنی در بین دانش‌آموزان بپردازند. بسیاری از کشورهای پیشرفته برای انتقال فرهنگ و میراث خود از محتوای کتاب‌ها استفاده می‌کنند. در همین زمینه مطالعه (امین‌زاده، ۱۳۷۶) نشان داد، در کشور ایالات متحده ۷۰ درصد از اهداف آموزشی به وسیله محتوای کتاب‌های درسی به دانش‌آموزان انتقال می‌یابد، همچنین در کشور ژاپن نیز یکی از ارزشهای مهم، ترویج فرهنگ کار بوده که از دوره‌های ابتدایی در مدارس سعی می‌شود به دانش‌آموزان منتقل شود (به نقل از همایی، ۱۳۸۲).

ارزش‌ها و آرمان‌های حاکم بر جامعه باید توسط نهادهای اجتماعی آن جامعه نهادینه و درونی شود. آموزش و پرورش و نهاد خانواده از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی هستند که مستقیماً به اجتماعی کردن و تعیین

نقش مناسب برای نسل جدید می‌پردازند. در بحث نهادینه کردن ارزش‌ها باید به این نکته توجه کنیم که چنانچه خانه و مدرسه اهداف، آرمان‌ها و عملکردهای یکدیگر را تأیید نکنند، نسل جوان دچار تعارض و تضاد شده و از هم‌نوایی و تعامل با آن پرهیز خواهد کرد. در اینجا درونی کردن ارزش‌ها و آرمان‌ها، دچار اشکال شده و بقا و دوام جامعه آرمان‌گرا نیز تضمین نخواهد شد. این نکته را نیز باید اضافه کنیم که نهادینه کردن مطلوب ارزش‌های فرهنگ ایثارگری و شهادت حاکم بر جامعه نیازمند بررسی خصوصیات آرمان‌ها و ارزش‌هاست. نظام اجتماعی و ارزش‌های مازمانی خواهد توانست در وجود همه افراد جامعه نفوذ و رخنه نماید که از آرمان‌هایی برخوردار باشد که بتوانند پاسخگوی همه نیازها مطالبات مشروع افراد جامعه باشد.

بنابراین، محتوای کتابهای درسی نیز، می‌تواند نقش مهمی در ایجاد و تقویت فرهنگ شهادت داشته باشد. هر چقدر محتوای کتابهای درسی در این زمینه پر بارتر باشد، در ایجاد فرهنگ شهادت و ایثار و از خودگذشتگی در جامعه مؤثرتر خواهد بود. بر همین اساس، لازم است کتابهای درسی در راستای رشد و گسترش نگرش فرهنگ شهادت با ملاحظه مولفه‌ها و ابعاد سه‌گانه شناختی، عاطفی و رفتاری بیش از پیش تلاش نمایند. زیرا، یکی از وظایف اساسی نظام آموزشی در دنیای امروز، رشد نگرش مثبت نسبت به ارزشهای جامعه و در این میان فرهنگ شهادت و ایثار در بین دانش‌آموزان است.

پژوهش حاضر با ملاحظه ابعاد سه‌گانه (شناختی، عاطفی و رفتاری) فرهنگ شهادت را مورد بررسی قرار داده و پس از دستیابی به اساسی‌ترین مولفه‌های فرهنگ شهادت (حاصل شده از مطالعه متون نظری و پژوهشهای انجام شده پیشین) به دنبال بررسی این سوال اساسی می‌باشد که آیا محتوای کتابهای درسی دوره راهنمایی به چه میزانی به مقوله رشد نگرش مثبت نسبت به فرهنگ شهادت پرداخته است؟ در این خصوص، و در تحلیل محتوای کتابها، آن بخش از محتوای کتابها که در خصوص ارائه مفاهیم، تعمیم‌ها، نظریه‌ها، افزایش دانش و کسب اطلاعات (مک دانالد^۱، ترجمه سرمد، ۱۳۶۴)، در خصوص نگرش فرهنگ شهادت باشد، به عنوان ملاحظه بعد شناختی نگرش مذکور و آن بخش از محتوای که در راستای رشد علاقه، دوست داشتن، انگیزش و برانگیختن احساسات مخاطب (بلوم، ترجمه سیف، ۱۳۷۸)، نسبت به مقوله نگرش فرهنگ شهادت باشد به عنوان ملاحظه بعد عاطفی نگرش مذکور و نیز، آن بخش از محتوای کتابهای درسی که در راستای زمینه‌سازی برای تحرک و تمایل به انجام عمل در خصوص نگرش فرهنگ شهادت باشد به عنوان ملاحظه بعد رفتاری نگرش فرهنگ شهادت تلقی می‌شود.